

Εισαγωγή

Ο Νίτσε αναπόφευκτα φέρνει τους αναγνώστες του αντιμέτωπους με δύο ειδών παράδοξα. Το ένα εμπεριέχεται στη γραφή του. Ανήκει στο περιεχόμενο του έργου του και περιλαμβάνει, για παράδειγμα, την άποψή του σχετικά με τη θέληση για δύναμη, την αιώνια επιστροφή, τη φύση του εαυτού και τις ανήθικες προϋποθέσεις της ηθικής. Αυτού του είδους τα παράδοξα προσπαθούν να κατανοήσουν μεταξύ άλλων οι ερμηνείες του έργου του Νίτσε. Το άλλο είδος γεννιέται από τη γραφή του. Είναι προϊόν του έργου του και θέτει σε αμφισβήτηση την ίδια την προσπάθεια να τον καταλάβουμε, να προτείνουμε μια ερμηνεία των απόψεών του, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που συνιστούν τα παράδοξα του πρώτου είδους. Έτσι το βιβλίο αυτό, που προσπαθεί να προσφέρει μια τέτοια ερμηνεία, προσπαθεί επίσης να αντιμετωπίσει, στο μέτρο του δυνατού, τα παράδοξα και των δύο ειδών.

Αυτά τα παράδοξα δεν είναι άσχετα μεταξύ τους. Αντίθετα, υπάρχει μία άποψη του Νίτσε που συνδυάζει και τα δύο είδη και δείχνει ότι η διάκριση ανάμεσα στο περιεχόμενο και το προϊόν της γραφής του είναι στην καλύτερη περίπτωση προσωρινή. Αυτή η άποψη είναι ο προοπτικισμός, η περιφρημη επιμονή του Νίτσε ότι κάθε άποψη είναι μόνο μία ανάμεσα σε πολλές δυνατές ερμηνείες, συμπεριλαμβανομένων των δικών του απόψεων και μάλιστα της προκειμένης. Αν όμως η άποψη ότι υπάρχουν μόνο ερμηνείες είναι και η ίδια μόνο μια ερμη-

νεία, και άρα πιθανώς λανθασμένη, έπεται ίσως ότι τελικά δεν είναι όλες οι απόψεις απλώς ερμηνείες και ότι η θέση του Νίτσε αυτούπονομεύεται.

Ο προοπτικισμός είναι μια συγκεκριμένη άποψη που υποστηρίζει ο Νίτσε και την οποία συζητά διεξοδικά στα έργα του. Έτσι το παράδοξο που παρουσιάζει είναι μέρος του περιεχομένου της γραφής του και, ως τέτοιο, πρέπει να αντιμετωπιστεί απ' όλες τις απόπειρες ερμηνείας της σκέψης του. Είναι μέρος του αντικειμένου στο οποίο στρέφεται η ερμηνεία του Νίτσε. Την ίδια στιγμή όμως, ο προοπτικισμός γεννάει δύο προβλήματα που φαίνεται να υπονομεύουν την ίδια την απόπειρα να παραχθεί μια τέτοια ερμηνεία. Ο προοπτικισμός είναι επομένως κάτι που πρέπει να κατανοηθεί και συνάμα κάτι που υποδηλώνει ότι η κατανόηση μπορεί να είναι αδύνατη.

Το πρώτο πρόβλημα είναι ότι ο Νίτσε, όπως είπα, υποστηρίζει μια σειρά θέσεις τις οποίες φαίνεται να δέχεται με κάθε σοβαρότητα. Πιστεύει λοιπόν ή όχι ότι οι απόψεις του για τον εαυτό, την ηθική ή την ιστορία, πολλές από τις οποίες είναι και οι ίδιες τουλάχιστον φαινομενικά παράδοξες, είναι αληθείς; Αν το πιστεύει, πώς γίνεται αυτό να είναι συνεπές με την άποψή του ότι όλες οι απόψεις είναι απλώς ερμηνείες; Αν δεν το πιστεύει –αν δηλαδή δεν θεωρεί ότι οι απόψεις του είναι αληθείς– τότε γιατί κάνει τον κόπο να τις παρουσιάσει;

Μπροστά σ' αυτό το δίλημμα, κάποιοι συγγραφείς προτιμούν να τονίσουν εκείνες τις απόψεις του Νίτσε που θεωρούν «θετικές» και να παραβλέψουν τον προοπτικισμό του και όσα αυτός συνεπάγεται. Άλλοι αντίθετα συγκεντρώνουν την προσοχή τους στον προοπτικισμό και αγνοούν τέτοιες απόψεις ή τις ερμηνεύουν αρνητικά, ως απλές προσπάθειες να υπονομευθούν οι θέσεις των άλλων. Και στις δύο περιπτώσεις, ο προοπτικισμός συνιστά σοβαρή πρόκληση στις αρχές σύμφωνα με τις οποίες πρέπει να παρουσιάζεται μια ερμηνεία που θέλει να είναι συνεκτική και να αποδώσει μια συνεκτική θέση στον Νίτσε.

Υπάρχει όμως κι ένα δεύτερο, ίσως δυσκολότερο πρόβλημα.

Αν κάθε άποψη είναι απλώς μια ερμηνεία και αν, όπως υποστηρίζει ο προοπτικισμός, δεν υπάρχουν ανεξάρτητα δεδομένα έναντι των οποίων να μπορούν να συγκριθούν διάφορες ερμηνείες, τότε ποιο είναι το αντικείμενο στο οποίο στρέφονται οι ποικίλες ερμηνείες που θεωρούμε ερμηνείες του Νίτσε; Πώς μπορούμε να ξέρουμε ότι όλες αυτές οι συζητήσεις και τα κείμενα είναι ερμηνείες του ίδιου πράγματος; Και ποια σχέση έχουν μεταξύ τους; Αν ο προοπτικισμός είναι σωστός και άρα, όπως μοιάζει να ισχυρίζεται, κάθε ερμηνεία δημιουργεί τα δικά της δεδομένα, τότε θα φανεί ίσως αδύνατο να κρίνουμε κατά πόσο μια ερμηνεία είναι ή όχι σωστή. Και αν δεν υπάρχει κάτι του οποίου όλα αυτά αποτελούν ερμηνείες, τότε η ίδια η έννοια της ερμηνείας, η οποία φαίνεται να προϋποθέτει τουλάχιστον ότι υπάρχει κάτι να ερμηνευθεί, αρχίζει να εμφανίζεται ύποπτη. Τέλος, τίθεται ένα σοβαρό ερώτημα σχετικά με τη θέση της γραφής του ίδιου του Νίτσε, η οποία συχνά συνίσταται εμφανώς σε ερμηνείες φαινομένων που, όπως συμβαίνει με την ηθική, θεωρεί ότι τα έχουμε εκλάβει για πολύ καιρό ως δεδομένα.

Καθένα από τα κεφάλαια που ακολουθούν εξετάζει μία από τις παράδοξες θέσεις του Νίτσε. Οι τίτλοι τους είναι όλοι παρθέματα από κείμενα του Νίτσε. Κάθε κεφάλαιο επομένως είναι μια ερμηνεία του τίτλου του και ως τέτοιο θέλει να αποτελέσει παράδειγμα εκείνου του είδους ερμηνείας που, όπως προσπαθούν να δείξουν από κοινού όλα τα κεφάλαια, είναι συνεπές με τον προοπτικισμό του Νίτσε και σκοπεύει κυρίως να κάνει εύλογες τις απόψεις του. Το ζήτημα της αλήθειας τους είναι ανοιχτό σε περαιτέρω ερμηνεία.

Δέχομαι την άποψη του Νίτσε ότι δεν υπάρχουν δεδομένα ανεξάρτητα από την ερμηνεία και επομένως ικανά να προσφέρουν το κοινό αντικείμενο του οποίου όλες οι ερμηνείες είναι ερμηνείες. Δέχομαι ακόμη την άποψή του ότι δεν υπάρχει κατά συνέπεια κανένα ουδέτερο κριτήριο που να καθορίζει σε κάθε περίπτωση ποια από τις ερμηνείες μας είναι σωστή και ποια λανθασμένη. Νομίζω όμως επίσης –πιστεύω δε και υποστηρί-

ζω ότι το ίδιο κάνει και ο Νίτσε– πως ορισμένες ερμηνείες είναι καλύτερες από άλλες και πως μπορούμε μάλιστα να ξέρουμε μερικές φορές ότι είναι έτσι. Αυτό είναι ένα από τα δύο κεντρικά θέματα της ερμηνείας του Νίτσε που αναπτύσσω σ' αυτό το βιβλίο.

Το δεύτερο κεντρικό θέμα γύρω από το οποίο περιστρέφεται η ανάγνωσή μου αφορά αυτό που θα ονομάσω αισθητισμό του Νίτσε. Ο αισθητισμός συνδέεται με τον προοπτικισμό με δύο τρόπους. Πρώτον, παρέχει τουλάχιστον ένα από τα ελατήρια του προοπτικισμού. Όπως υποστηρίζω, ο Νίτσε κοιτάζει τον κόσμο γενικά σαν να ήταν έργο τέχνης· ειδικότερα, τον κοιτάζει σαν να ήταν λογοτεχνικό κείμενο. Και φτάνει σε πολλές από τις απόψεις του για τον κόσμο και τα πράγματα που βρίσκονται μέσα σ' αυτόν, συμπεριλαμβανομένων των απόψεών του για τους ανθρώπους, γενικεύοντας ιδέες και αρχές που ισχύουν σχεδόν διαισθητικά στη λογοτεχνική σφαίρα, στη δημιουργία και την ερμηνεία λογοτεχνικών κειμένων και χαρακτήρων. Πολλές από τις παράξενες ιδέες του φαίνονται πολύ πιο εύλογες υπ' αυτό το πρίσμα. Την πιο προφανή σύνδεση προσφέρει βέβαια η κοινή αντίληψη ότι τα λογοτεχνικά κείμενα μπορούν να ερμηνευτούν εξίσου καλά με πολύ διαφορετικούς και ριζικά ασύμβατους τρόπους. Ο Νίτσε, στον οποίο ανάγεται στην πραγματικότητα αυτή η τόσο διαδεδομένη σήμερα ιδέα, υποστηρίζει επίσης πως ακριβώς το ίδιο ισχύει και για τον κόσμο και ό,τι βρίσκεται μέσα σ' αυτόν. Η άποψη αυτή, όπως θα δούμε, δίνει ελατήριο στον προοπτικισμό του καθώς και σε ορισμένες πλευρές της θεωρίας του σχετικά με τη θέληση για δύναμη, την αιώνια επιστροφή ή τη φύση του εαυτού, καθώς και των αντιρρήσεών του σχετικά με την ηθική.

Ο αισθητισμός του Νίτσε συνδέεται με τον προοπτικισμό και μ' έναν άλλο τρόπο. Η φιλολογία του κόσμου, που ανέφερα πιο πάνω, όχι μόνο του παρέχει ένα λογοτεχνικό μοντέλο για πολλές από τις απόψεις του, αλλά τον ωθεί επίσης να δημιουργήσει κάτι που μπορούμε κάλλιστα να ονομάσουμε λογοτεχνι-

κό προϊόν. Η θετική σκέψη του Νίτσε δεν συνίσταται τόσο στις συγκεκριμένες ιδέες με τις οποίες ασχολείται καθένα από τα κεφάλαια που ακολουθούν (αν και περιλαμβάνει οπωσδήποτε τέτοιες ιδέες) όσο –πράγμα ακόμη πιο σημαντικό– στην παραδειγματική παρουσίαση ενός συγκεκριμένου χαρακτήρα, αναγνωρίσιμα λογοτεχνικού, ο οποίος φτιάχνει απ’ αυτές τις φιλοσοφικές ιδέες έναν τρόπο ζωής μοναδικά δικό του. Το γεγονός ότι ο χαρακτήρας αυτός είναι μοναδικός, ότι δεν επιδέχεται παραδοσιακή περιγραφή και ότι παράγεται με τρόπο που τον εμποδίζει να γίνει ποτέ ένα απλό μοντέλο προς μίμηση επιτρέπει, όπως θα δούμε, στον Νίτσε να εμμένει στον προοπτικισμό του χωρίς να είναι αναγκασμένος να διαμορφώνει απλώς αρνητικές θέσεις. Στην πραγματικότητα, η ασυνήθιστη προσέγγισή του σ’ αυτά τα προβλήματα υπονομεύει οποιαδήποτε εύκολη διάκριση ανάμεσα σε ό,τι συνιστά θετική και ό,τι αρνητική άποψη. Βοηθάει έτσι να εξηγηθεί η ριζικά αμφίσημη σχέση του Νίτσε με τη φιλοσοφική παράδοση.

Η αξεδιάλυτα διαφορούμενη σχέση του Νίτσε με τη φιλοσοφία είναι το θέμα του Κεφαλαίου 1, το οποίο άπτεται επίσης κάποιων θεμάτων που εμφανίζονται αργότερα στο βιβλίο. Η αμφισημία αυτής της σχέσης αντικατοπτρίζεται ξεκάθαρα στη στάση του Νίτσε απέναντι στον Σωκράτη, η οποία δεν είναι ούτε καθαρά θετική ούτε καθαρά αρνητική αλλά απαραμείωτα αμφίθυμη. Ο Νίτσε συνειδητοποιεί ότι το εγχείρημά του είναι παρόμοιο με το εγχείρημα του Σωκράτη και επομένως, τουλάχιστον στα δικά του μάτια, με τα διάφορα εγχειρήματα που έχουν χαρακτηρίσει τη φιλοσοφία. Έτσι συνειδητοποιεί επίσης ότι κινδυνεύει να θεωρηθεί, και μάλιστα να είναι, άλλο ένα φιλοσοφικό εγχείρημα παραδοσιακού τύπου. Αυτό το πρόβλημα δημιουργείται στον Νίτσε από το δογματισμό που καταλογίζει στον Σωκράτη, δηλαδή την προσπάθειά του να παρουσιάζει τις απόψεις και τις αξίες του όχι απλώς σαν δικές του, κατάλληλες για τον ίδιο και όσους μπορεί να είναι σαν κι αυτόν, αλλά σαν απόψεις και αξίες που πρέπει να γίνουν αποδεκτές απ’

όλους χάρη στην έλλογη, αντικειμενική και απεριόριστη αυθεντία τους. Ωστόσο ο προοπτικισμός του Νίτσε δεν του επιτρέπει να παρουσιάσει καμία από τις απόψεις του, ούτε καν τον ίδιο τον προοπτικισμό, μ' αυτό τον τρόπο. Δεν είναι όμως σαφές πώς μπορεί να υποστηρίζει κανείς μια θέση, όπως συχνά βέβαια θέλει να κάνει ο Νίτσε, και εντούτοις να μην ισχυρίζεται ότι η θέση αυτή είναι –για να χρησιμοποιήσω τον μόνο δυνατό όρο σ' αυτό το πλαίσιο– αληθής.

Είναι άραγε λοιπόν παγιδευμένος ο Νίτσε σ' ένα αδιέξοδο που ο ίδιος δημιούργησε; Θεωρώ ότι η απόπειρά του να λύσει αυτό το πρόβλημα περιλαμβάνει μεταξύ άλλων την υιοθέτηση μιας τεράστιας ποικιλίας λογοτεχνικών ειδών και υφών, που ως τώρα είχε περάσει σε μεγάλο βαθμό απαρατήρητη: σκοπός του είναι, με αυτό τον τρόπο, να κάνει αλησμόνητη την παρουσία του ως ξεχωριστού συγγραφέα στους αναγνώστες του. Δεν υποστηρίζω ότι αυτός είναι ο μόνος λόγος για τον οποίο το ύφος έχει τόση σημασία στη γραφή του Νίτσε· ούτε ισχυρίζομαι ότι η άποψή μου θα μπορούσε έστω και να επιχειρήσει να δώσει απάντηση στο σημαντικό ερώτημα γιατί ο Νίτσε υιοθετεί συγκεκριμένο ύφος για κάθε συγκεκριμένο έργο. Ούτε καν εξετάζω λεπτομερειακά το ύφος του. Αυτό που ισχυρίζομαι είναι απλώς ότι οι υφολογικές διαφοροποιήσεις παίζουν κρίσιμο φιλοσοφικό (ή, από τη δική του σκοπιά, αντιφιλοσοφικό) ρόλο στη γραφή του.

Γενικά, το Πρώτο Μέρος, που έχει τίτλο «Ο κόσμος», εξετάζει το λογοτεχνικό μοντέλο του Νίτσε, την αντίληψή του για τον κόσμο ως κείμενο και τα μεθοδολογικά προβλήματα της ερμηνείας. Το Κεφάλαιο 2 ασχολείται ευθέως με τον προοπτικισμό και παρουσιάζει το καλλιτεχνικό και λογοτεχνικό του υπόβαθρο. Εξετάζει κάποια από τα προβλήματα αυτοαναφορικότητας με τα οποία έρχεται αντιμέτωπη η άποψη ότι όλες οι απόψεις είναι ερμηνείες και προσπαθεί να δείξει σε ποιο βαθμό μπορούν να αποφευχθούν τέτοια προβλήματα. Το κεφάλαιο αυτό υποστηρίζει ότι ο προοπτικισμός δεν συνεπάγεται πως κάθε ερμηνεία

είναι εξίσου καλή με οποιαδήποτε άλλη. Στην πορεία προβαίνει επίσης σ' ένα χαρακτηρισμό αυτών που ο Νίτσε ονομάζει «ελεύθερα πνεύματα», οι οποίοι συνειδητοποιούν ότι όλα είναι στην πραγματικότητα ερμηνεία και εντούτοις δεν βλέπουν τούτη τη συνειδητοποίηση ως εμπόδιο στην παραγωγή νέων ιδεών και αξιών αλλά ως έναυσμα γι' αυτήν.

Στο Κεφάλαιο 3 εξετάζω εκείνη την πλευρά της θεωρίας του Νίτσε σχετικά με τη θέληση για δύναμη που ταυτίζει κάθε αντικείμενο στον κόσμο με το άθροισμα των επενεργειών του σε κάθε άλλο πράγμα και εννοεί καθετί άλλο, με τη σειρά του, ως το άθροισμα περαιτέρω τέτοιων επενεργειών. Προκειμένου να εξηγήσω τη δυσκολία που αντιμετωπίζει αυτή η άποψη όταν δηλώνει ότι υπάρχουν επενέργειες χωρίς πράγματα, ιδιότητες χωρίς υποστάσεις και δραστηριότητες χωρίς φορείς, επικαλούμαι και πάλι το λογοτεχνικό μοντέλο του Νίτσε και υποστηρίζω ότι τα λογοτεχνικά αντικείμενα, και ιδίως οι λογοτεχνικοί χαρακτήρες, συγκροτούνται απλά ως σύνολα γνωρισμάτων ή επενεργειών που δεν ανήκουν σε κανένα ανεξάρτητο υποκείμενο. Επιπλέον (κι αυτό ισχύει τόσο γενικά όσο και στην περίπτωση της λογοτεχνίας), τα γνωρίσματα ομαδοποιούνται ως όψεις ενός συγκεκριμένου υποκειμένου ιδωμένες πάντα από μια συγκεκριμένη οπτική γωνία. Διαφορετικές οπτικές γωνίες, που εκφράζουν διαφορετικά ενδιαφέροντα και αξίες, καταλήγουν σε διαφορετικές ομαδοποιήσεις και άρα σε διαφορετικά αντικείμενα. Δεν υπάρχει απόλυτη απάντηση στο ερώτημα ποια ομαδοποίηση είναι η καλύτερη (ή ποια ομαδοποίηση αντανακλά με ακρίβεια τη φύση των ίδιων των πραγμάτων), επειδή δεν υπάρχει κανένα υποκείμενο σύνολο αξιών που πρέπει να γίνει δεκτό άνευ όρων απ' όλους. Ο Νίτσε πιστεύει ότι η ερμηνεία αποκαλύπτει την εξάρτηση των διαφόρων οπτικών γωνιών από αξίες και ότι έτσι δείχνει επίσης ότι αυτά που συχνά εκλαμβάνουμε ως δεδομένα είναι τα προϊόντα παλαιότερων, ξεχασμένων αξιών και ερμηνειών. Την ίδια στιγμή, οι δικές μας ερμηνείες αυτών των παλαιότερων αξιών ενσαρκώνουν και

φέρνουν στο προσκήνιο τα ενδιαφέροντα και τις αξίες μέσω των οποίων είναι πιθανότερο να ευδοκιμήσουμε.

Αν όμως ισχύει αυτό, μπορεί ποτέ να είναι σωστή η ερμηνεία ή η γενεαλογία της ηθικής του ίδιου του Νίτσε, η οποία αποκαλύπτει τις συγκεκριμένες ανάγκες και αξίες που προϋποθέτει και ηθελημένα συσκοτίζει ο χριστιανισμός; Μήπως αυτή η γενεαλογία δεν φανερώνει απλώς άλλη μία μεροληπτική και αυθαίρετη οπτική γωνία; Τι δίνει λοιπόν στον Νίτσε το δικαίωμα να ισχυρίζεται, καθώς φαίνεται, ότι ο χριστιανισμός πρέπει να απορριφθεί; Η γενεαλογία γεννά αυτό το παράδοξο την ίδια στιγμή που αποκαλύπτει το παράδοξο το οποίο, κατά τον Νίτσε, συνιστά ο ίδιος ο χριστιανισμός. Αυτό το πρόβλημα είναι το θέμα του Κεφαλαίου 4, το οποίο ασχολείται με την άποψη του Νίτσε ότι ο ριζικός ασκητισμός που εξυμνείται από το χριστιανισμό οδηγεί τους πιστούς να στοχεύουν ούτε λίγο ούτε πολύ στον ίδιο τους τον αφανισμό. Ωστόσο, υποστηρίζει ο Νίτσε, στο βαθμό που ο χριστιανισμός έχει πετύχει να πείσει τους οπαδούς του να επιδιώκουν αυτό τον αυτοκαταστροφικό σκοπό, έχει πετύχει και να τους διασώσει· διότι, όσο φρικτός και αυτοκαταστροφικός κι αν είναι αυτός ο στόχος, δεν παύει να είναι ένας στόχος. Κι αυτό που είχαν ανάγκη αλλά στερούνταν οι άνθρωποι για τους οποίους σχεδιάστηκε αρχικά ο χριστιανισμός ήταν ακριβώς ένας στόχος: «μια θέληση για το μηδέν, μια αποστροφή για τη ζωή, μια εξέγερση κατά των βασικών προϋποθέσεων της ζωής ... είναι και παραμένει θέληση!» (ΓΗ, ΙΙΙ, 28).

Μπορεί άραγε ο Νίτσε να ισχυρίζεται ότι έχει αποκαλύψει τα πιο βασικά και απαράδεκτα γνωρίσματα του χριστιανισμού χωρίς να υποδηλώνει την ίδια στιγμή ότι οι αποκαλύψεις και οι κατηγορίες του είναι ορθές; Και αν όντως κάνει κάτι τέτοιο, δεν παραβιάζει τότε τον ίδιο του τον προοπτικισμό, ξεπέφτοντας στη δογματική παράδοση από την οποία θέλει να ξεφύγει;

Αυτά είναι τα ζητήματα που εξετάζονται στο Δεύτερο Μέρος, το οποίο έχει τίτλο «Ο εαυτός». Συγκεκριμένα, τίθεται το

ερώτημα πώς εννοεί ο Νίτσε να παρουσιάζει δικές του απόψεις αν η εικόνα του κόσμου, της γνώσης, της ερμηνείας και της φιλοσοφίας που του αποδίδει το Πρώτο Μέρος είναι καθόλου σωστή. Σ' αυτό το σημείο, η δεύτερη πλευρά του αισθητισμού του –το γεγονός ότι τόσο το προϊόν όσο και το μοντέλο του είναι λογοτεχνικά– αποκτά κεντρική σημασία.

Το Κεφάλαιο 5 ασχολείται με την αιώνια επιστροφή, η οποία, αντίθετα με ό,τι πιστεύουν πολλοί, έχει κατά τη γνώμη μου ελάχιστη, αν όχι μηδαμινή, σχέση με τη φύση του σύμπαντος. Ο Νίτσε, όπως υποστηρίζω, δεν ισχυρίζεται πως η ιστορία του κόσμου επαναλαμβάνεται σ' έναν αιώνιο κύκλο, ούτε καν πως είναι δυνατό να γίνει κάτι τέτοιο. Πιστεύει μάλλον πως ο κόσμος και όλα όσα βρίσκονται σ' αυτόν είναι τέτοια ώστε, αν οτιδήποτε στον κόσμο ξανασυνέβαινε ποτέ (αν και αυτό είναι στην πραγματικότητα αδύνατο), τότε θα έπρεπε να ξανασυμβούν και όλα τα άλλα. Αυτό συμβαίνει επειδή ο Νίτσε δέχεται την άποψη ότι οι σχέσεις που συνιστούν τα πάντα στον κόσμο, και ιδίως οι σχέσεις που συνιστούν ένα πρόσωπο μέσα από τις εμπειρίες και τις πράξεις του, είναι απολύτως ουσιώδεις για το πρόσωπο αυτό. Όλα όσα κάνει κανείς είναι εξίσου σημαντικά γι' αυτό που είναι. Αν λοιπόν ήταν να μας δοθεί ποτέ μια δεύτερη ζωή, θα έπρεπε αναγκαστικά να είναι ταυτόσημη με αυτή που είχαμε ζήσει ως τώρα· διαφορετικά δεν θα υπήρχε έτσι κι αλλιώς κανένας λόγος να τη θεωρούμε δική μας ζωή. Η αιώνια επιστροφή δεν είναι επομένως μια θεωρία του κόσμου αλλά μια άποψη για την ιδανική ζωή. Υποστηρίζει ότι μια ζωή δικαιώνεται μόνο εφόσον κάποιος θα ήθελε να ξαναζήσει την ίδια ζωή που ήδη έζησε, αφού, όπως δείχνει η θέληση για δύναμη, καμία άλλη ζωή δεν είναι ποτέ δυνατό να υπάρξει. Επομένως η αιώνια επιστροφή θεωρεί ότι η ζωή μας δικαιώνεται μόνο εφόσον τη διαμορφώνουμε κατά τέτοιο τρόπο ώστε να τη θέλουμε να είναι όπως ακριβώς έχει ήδη υπάρξει.

Αυτή η άποψη, η οποία γι' άλλη μια φορά εξαρτάται από το λογοτεχνικό μοντέλο του Νίτσε, εισάγει δύο περαιτέρω δια-

στάσεις της σκέψης του. Η πρώτη είναι ο αμοραλισμός του Νίτσε. Παρ' όλα όσα έχω πει, θα μπορούσα κάλλιστα να θέλω να ξαναζήσω τη ζωή μου από την αρχή, χωρίς να την αλλάξω σε τίποτα, ικανοποιώντας έτσι την αντίληψή του για την ιδανική ζωή, κι ωστόσο να είμαι ολότελα αποκρουστικός από ηθική άποψη. Τίποτε απ' αυτά που γράφει ο Νίτσε δεν αποκλείει να είναι κάτι τέτοιο συνέπεια της άποψής του. Η δεύτερη διάσταση, η οποία συνδέεται με την ιδέα ότι μια ζωή είναι κάτι που διαμορφώνεται, είναι η έμφαση που δίνει ο Νίτσε στη διαδικασία με την οποία γίνεται κανείς αυτός που είναι. Τούτο είναι το θέμα του Κεφαλαίου 6.

Ο εαυτός, κατά τον Νίτσε, δεν είναι μια συνεχής, σταθερή οντότητα. Αντίθετα, είναι κάτι που γίνεται κανείς, και μάλιστα, θα έφτανε να πει, κάτι που κατασκευάζει κανείς. Ένα πρόσωπο συναπαρτίζεται απ' όλα όσα σκέφτεται, θέλει και πράττει. Αλλά ένα πρόσωπο άξιο θαυμασμού, που έχει έναν εαυτό (ή είναι ένας εαυτός), είναι ένα πρόσωπο του οποίου οι σκέψεις, οι επιθυμίες και οι πράξεις δεν είναι τυχαίες, αλλά αντίθετα συνδέονται μεταξύ τους με τον στενό εκείνο τρόπο που φανερώνει σε όλες τις περιπτώσεις την παρουσία ύφους. Ο εαυτός είναι απλώς ένα σύνολο συνεκτικά συνδεδεμένων επεισοδίων, κι ένας αξιοθαύμαστος εαυτός, όπως επιμένει ο Νίτσε ξανά και ξανά, συναπαρτίζεται από πολλές ισχυρές και συγκρουόμενες τάσεις που ελέγχονται και εναρμονίζονται. Η συνοχή μπορεί βέβαια να προκύψει και από την αδυναμία, τη μετριότητα ή τη μονοδιάστατη σκέψη. Αλλά το ύφος, αυτό δηλαδή που απαιτεί και θαυμάζει ο Νίτσε, προϋποθέτει ελεγχόμενη πολλαπλότητα και διευθετημένη σύγκρουση. Παρ' όλα αυτά, δεν φαίνεται να απαιτεί αυτό που γενικά θεωρούμε ηθικό χαρακτήρα.

Πώς είναι οι ιδανικοί άνθρωποι για τον Νίτσε; Πώς μπορούμε να γίνουμε σαν αυτούς; Τούτα τα ερωτήματα, και τις σχέσεις τους με τον αμοραλισμό του Νίτσε, εξετάζει το Κεφάλαιο 7. Παρουσιάζω μια ανάγνωση του συνθήματος του Νίτσε «Πέρα από το καλό και το κακό» σύμφωνα με την οποία τα

γνωρίσματα που θεωρούμε ηθικά και ανήθικα συνδέονται απαραίτητα μεταξύ τους, όπως τα πάντα στον κόσμο· άρα ο χαρακτήρας και η αξία τους είναι, γι' άλλη μια φορά, θέμα προοπτικής. Και υποστηρίζω ότι κάθε προσπάθεια να αποδώσουμε στον Νίτσε μια θετική άποψη της ανθρωπίνης συμπεριφοράς, που να συνίσταται ίσως σε μια περιγραφή του σωστού τρόπου ζωής ή ενός συνόλου αρχών βάσει των οποίων μπορεί να γίνει κανείς το είδος ανθρώπου που θαυμάζει ο Νίτσε, είναι καταδικασμένη σε αποτυχία.

Αυτό συμβαίνει επειδή ο Νίτσε δεν πιστεύει ότι υπάρχει τέτοιο είδος ζωής ή ανθρώπου. Δεν πιστεύει δηλαδή ότι υπάρχει μόνο ένα σωστό είδος ζωής ή ανθρώπου. Θεωρεί, όπως θα δούμε, ότι οι αξιοθαύμαστοι άνθρωποι είναι όλοι τους αυτό που ονομάζει «άτομα». Όμως η ίδια η έννοια του ατόμου είναι τέτοια που δεν μπορεί ουσιαστικά να αναλυθεί με κατατοπιστικούς όρους. Η διατύπωση γενικών οδηγιών ώστε να γίνει κανείς άτομο είναι σίγουρα τόσο ανώφελη όσο και η έκθεση γενικών απόψεων όταν πιστεύει κανείς ότι οι γενικές απόψεις είναι όλες απλώς ερμηνείες. Κι αυτό φυσικά είναι άλλος ένας λόγος που ο Νίτσε δεν προβάλλει κατά κανέναν τρόπο μια παραδοσιακή θετική ηθική άποψη. Ο Νίτσε λύνει τούτο το διπλό πρόβλημα αρνούμενος να προσφέρει οποιαδήποτε περιγραφή αυτού που θα ήταν ένα ιδανικό άτομο ή μια ιδανική ζωή. Δεν πρέπει να υποθέσουμε ότι η αιώνια επιστροφή είναι μια τέτοια περιγραφή: πολλά είδη ζωής είναι εντελώς συμβατά με την ικανοποίηση των γενικών προϋποθέσεων της.

Αντίθετα, ο Νίτσε δείχνει μέσα από τα δικά του γραπτά έναν τρόπο με τον οποίο ένα άτομο μπορεί να έχει πετύχει να διαμορφώσει τον εαυτό του – ένα άτομο μάλιστα που, μολονότι βρίσκεται πέραν της ηθικής, δεν είναι ηθικώς κατακριτέο. Το άτομο αυτό δεν είναι άλλο από τον ίδιο τον Νίτσε, που αποτελεί δημιούργημα των δικών του κειμένων. Αυτός ο χαρακτήρας δεν είναι μοντέλο προς μίμηση, αφού συναπαρτίζεται ουσιαστικά από τις συγκεκριμένες πράξεις –δηλαδή τα συγκεκρι-

μένα γραπτά– που τον συνθέτουν και που μόνο εκείνος μπορούσε να γράφει. Η ευθεία μίμησή του θα γεννούσε μια καιρικοκατούρα –ή, στην καλύτερη περίπτωση, ένα αντίγραφο–, κάτι που και στις δύο περιπτώσεις δεν συνιστά άτομο. Η σωστή μίμησή του θα οδηγούσε σε μια δημιουργία η οποία, αξιοποιώντας όλα όσα ανήκουν φυσιολογικά σ’ έναν άνθρωπο, θα ήταν επίσης εντελώς δική του – κάτι που δεν είναι πια μίμηση.

Η προσπάθεια του Νίτσε να δημιουργήσει ένα έργο τέχνης μέσα από τον εαυτό του, έναν λογοτεχνικό χαρακτήρα που είναι φιλόσοφος, είναι λοιπόν επίσης η προσπάθειά του να προβάλλει μια θετική άποψη χωρίς να περιπέσει στη δογματική παράδοση που τόσο λίγο εμπιστευόταν και από την οποία ποτέ ίσως δεν ήταν σίγουρος ότι ξέφυγε. Ο αισθητισμός είναι επομένως η άλλη πλευρά του προοπτικισμού του. Αυτός είναι ο κεντρικός ισχυρισμός της ερμηνείας που συνιστά τούτο το βιβλίο.

Η ερμηνεία αυτή αφορά κυρίως τα έργα που συνέγραψε ο Νίτσε στη δεκαετία του 1880, ξεκινώντας από το *Έτσι μίλησε ο Ζαρατούστρα* (1883-1885), συνεχίζοντας με το *Πέρα από το καλό και το κακό* (1886), το πέμπτο βιβλίο της *Χαρούμενης επιστήμης* (1887), τη *Γενεαλογία της ηθικής* (1887), την *Περίπτωση Βάγκνερ* (1888), το *Λυκόφως των ειδώλων* (1888) και τον *Αντίχριστο* (1888), και φτάνοντας στο *Ίδε ο άνθρωπος* (1888) και τις σημειώσεις που συγκεντρώθηκαν μεταθανάτια υπό τον τίτλο *Η θέληση για δύναμη* (1883-1888).

Παραθέτω και αναλύω εδάφια από τα πρώτα έργα του Νίτσε, που όλα έχουν φυσικά τη δική τους ξεχωριστή σημασία. Τα έργα αυτά όμως δεν βρίσκονται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντός μου. Καταλαβαίνω ότι αυτή η προσέγγιση αφήνει αναπάντητα πολλά ερωτήματα σχετικά με την εξέλιξη της σκέψης του Νίτσε, μια και θα μπορούσαν να γραφούν ολόκληρα βιβλία όχι μόνο γι’ αυτά τα ερωτήματα αλλά και για τις απόψεις που εξέφρασε ο Νίτσε σ’ αυτά τα έργα. Η μόνη απάντηση που μπορώ να δώσω είναι ότι ολόκληρα βιβλία, διαφορετικά από το δικό

μου, θα μπορούσαν να γραφούν και για τα ίδια τούτα κείμενα στα οποία εγώ διάλεξα να συγκεντρώσω την προσοχή μου.

Χρειάζεται ίσως να δικαιολογήσω γιατί στηρίχτηκα στη *Θέληση για δύναμη*. Γνωρίζω ότι αυτές οι σημειώσεις δεν αποτελούν ένα «έργο» με την παραδοσιακή έννοια: η ιδέα να εκδοθούν, αλλά ακόμη και η οργάνωσή τους, η οποία κατ' ανάγκην επέβαλε κάποιες αρχικές (αλλά κατά τη γνώμη μου εντέλει ανατρεψίμες) ερμηνείες της σημασίας τους, δεν προήλθε από τον ίδιο τον Νίτσε αλλά από την Ελίζαμπετ Φέρστερ-Νίτσε μετά το θάνατο του αδελφού της. Αυτή η συλλογή όμως έχει γίνει, καλώς ή κακώς, αναπόσπαστο κομμάτι του λογοτεχνικού και φιλοσοφικού έργου του Νίτσε κι έχει συντελέσει αποφασιστικά στη διαμόρφωση των αντιδράσεών μας στο πρόσωπό του τα τελευταία ογδόντα χρόνια. Έχει συχνά υποστηριχθεί ότι η επίδρασή της στάθηκε αρνητική και ότι πολλές απόψεις δεν θα είχαν αποδοθεί ποτέ στον Νίτσε αν είχε δοθεί στα δημοσιευμένα έργα του η προτεραιότητα που δικαιωματικά τους ανήκε. Δεν είμαι σίγουρος ότι τα πράγματα είναι όντως τόσο απλά. Η αλήθεια είναι ότι πολλές απόψεις αποδόθηκαν στον Νίτσε μόνο βάσει των σημειώσεών του. Αλλά ορισμένες φορές, όπως στην περίπτωση της κοσμολογικής εκδοχής της θέλησης για δύναμη, τούτο προέκυψε από τη μη ικανοποιητική ανάγνωση κάποιων σημειώσεων και όχι από τη «φύση» αυτών των σημειώσεων καθαυτές. Τέτοιες παρερμηνείες όμως δεν μας λένε πολλά πράγματα για τη θέση και την προτεραιότητα των σημειώσεων του Νίτσε. Για παράδειγμα, επί χρόνια καταλόγιζαν αντισημιτισμό στον Νίτσε βάσει των δημοσιευμένων κειμένων του – που είχαν εξίσου παρερμηνευθεί. Άλλοι μελετητές εντοπίζουν στις σημειώσεις απόψεις που δεν συνάδουν με κάποιες δημοσιευμένες θέσεις του Νίτσε. Αυτό ενίοτε είναι αλήθεια. Γι' άλλη μια φορά όμως, δεν έχει τίποτε να κάνει με την προτεραιότητα των κειμένων. Εν πάση περιπτώσει, οι σημειώσεις που απαρτίζουν τη *Θέληση για δύναμη*, καθώς και το υπόλοιπο υλικό από τα αδημοσίευτα Κατάλοιπα (Nachlass) του Νίτσε, έχουν την ίδια σχέση

με τα δημοσιευμένα έργα του στο σύνολό τους μ' εκείνη που έχουν αυτά τα έργα μεταξύ τους: υπάρχουν εξίσου πολλές ασυνέπειες μέσα στην τελευταία ομάδα όσο και στην πρώτη και είναι τόσο πολλές, ή τόσο λίγες, όσο θα ήταν λογικό να περιμένει κανείς από ένα συγγραφέα που έγραψε τόσο πολλά όσα ο Νίτσε μέσα σ' ένα τόσο μικρό χρονικό διάστημα.

Το θέμα είναι ότι δεν μπορεί να υπάρξει μία και μοναδική απάντηση στο ζήτημα της προτεραιότητας. Ο Νίτσε είναι ένας συγγραφέας, ένα δημόσιο πρόσωπο, και όλα του τα γραπτά έχουν σημασία για την ερμηνεία του. Η σημασία που αποδίδουμε σε οποιοδήποτε μέρος του έργου του δεν μπορεί να εξαρτηθεί από γενικές αρχές γύρω από το τι είναι ουσιαστικά πρωτεύον και τι κατ' ανάγκη ακολουθεί. Η σημασία κάθε κειμένου εξαρτάται από τον συγκεκριμένο τρόπο με τον οποίο μας βοηθάει να κατασκευάσουμε ένα συνεκτικό και κατανοητό σύνολο. Πρέπει να εκτιμάται ξεχωριστά σε κάθε μεμονωμένη περίπτωση. Αυτή η αρχή (αν ταιριάζει καθόλου τούτος ο όρος) θα ήταν μάλλον αποδεκτή από τον συγγραφέα τον οποίο κατασκευάζει το παρόν βιβλίο. Και στη φαινομενικά εύλογη αντίρρηση ότι μια τέτοια αρχή εξαρτάται από αντιλήψεις περί συνοχής και από αξίες σχετικά με την κατανόηση οι οποίες δεν μπορούν να δικαιολογηθούν αντικειμενικά, ο συγγραφέας αυτός θα απαντούσε ότι δεν πρόκειται καν, στ' αλήθεια, για αντίρρηση.